

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.13

DOI 10.32782/2523-4269-2024-89-74-78

Амеліна Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального судочинства та аналітичної діяльності

(Державний податковий університет, м. Ірпінь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7148-3586>

Бубнова Анастасія Станіславівна,

здобувач вищої освіти

(Державний податковий університет, м. Ірпінь)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6861-1591>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗБИРАННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У процесі дослідження окреслено проблемні питання збирання й використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні.

Визначено, що в сучасному кримінальному процесі документи посідають важливе місце серед джерел доказів. Їх використання дає змогу встановити факти, які мають значення для вирішення справи, а також сприяє розкриттю обставин правопорушень. Окреслено критерії розмежування понять «документи як джерела доказів» і «документи як речові докази». Наголошено, що в кримінальному провадженні найбільш поширені документи як джерела доказів мають письмову форму. Висвітлено, що в процесі дослідження встановлено, що в правозастосовній діяльності широко використовують електронну форму документів, яку застосовують під час вчинення різних злочинів із використанням комп'ютерів, систем і мереж тощо. У підсумку зазначено, що проблемні питання збирання й використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні визначаються низкою факторів, включно з технічними, правовими та етичними відтінками.

Ключові слова: докази, документ, проблеми, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. У сучасному кримінальному процесі документи посідають важливе місце серед джерел доказів. Їх використання дає змогу встановити факти, які мають значення для вирішення справи, а також сприяє розкриттю обставин правопорушень. Однак процес збору, перевірки та використання документів у кримінальному провадженні супроводжується низкою складних питань, що стосуються їх достовірності, допустимості, законності отримання та належної оцінки в суді.

Завдання полягає не лише у визначенні документів як доказів, а й у забезпеченні їх належної автентичності та правомірності використання. Недотримання вимог законодавства при зборі чи обробці документів може призвести до їх визнання недопустимими в суді, що знижує ефективність доказування й ставить під загрозу правомірність вирішення справи. Тому вивчення проблемних аспектів використання документів у кримінальному провадженні є важливим як для теоретичної юриспруденції, так і для практики правозастосування.

Частини 2 і 3 статті 93 КПК України містять детальний перелік об'єктів витребування, до яких належать: речі, документи, відомості, висновки експертів, результати ревізій та акти перевірок. Деякі науковці справедливо зазначають, що терміни «відомості», «висновки експертів», «висновки ревізій та акти перевірок» фактично вміщуються в поняття «документ», тому потреба в їх окремому зазначенні в нормі частини 3 статті 93 КПК України є надлишковою [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками тема використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні привертає значну увагу як у наукових колах, так і серед практиків. Серед яких: А. В. Крушеницький, А. М. Удод [2], В. С. Сезонов А. В. Піддубна [3] та інші.

Мета статті – проаналізувати та виявити основні проблеми, що виникають під час збирання, оформлення й використання документів як доказів у кримінальних справах.

Виклад основного матеріалу. Розмежовуючи поняття «документи як джерела доказів» і «документи як речові докази», варто зазначити кілька критеріїв. Документ як речовий доказ є унікальним, оскільки зміни, що сталися з ним, пов'язані з кримінальним правопорушенням, і сліди в ньому є неповторними. Важливі не лише зміст документа, а й зовнішній вигляд, місце та час виявлення, а також матеріальна основа, форма та індивідуальні ознаки автора. Документ як джерело доказів є замінним, оскільки його можна копіювати чи дублювати без втрати доказового значення. Важливим є зміст документа, а форма має допоміжне значення [3, с. 112].

У кримінальному провадженні документи можуть бути використані як джерела доказів лише за умови дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, а також за наявності належності та допустимості. Згідно зі статтею 85 КПК України, належність документа як самостійного доказу полягає в тому, що він містить відомості, які прямо чи опосередковано підтверджують наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному процесі, а також інші факти, які мають значення для провадження. Крім того, документ має підтверджувати достовірність або недостовірність інформації, а також можливість чи неможливість використання інших доказів [1]. Тобто належність документа як доказу визначається його здатністю встановлювати обставини, що мають значення для кримінального провадження. Допустимість документа регулюється процесуальним законодавством і містить два основні принципи: отримання документа згідно із ч. 1 ст. 86 КПК України та заборону на використання недопустимих доказів. Допустимий документ має бути отриманий належним суб'єктом у встановленому законодавством порядку. Недопустимий документ не може бути використаний для ухвалення процесуальних рішень або посилання на нього судом, якщо він отриманий унаслідок порушення прав людини або законодавства України [3, с. 114].

За результатами дослідження процесуальних норм щодо належності та допустимості доказів можна зробити висновок, що документ є джерелом доказів, якщо він відповідає кільком вимогам: містить інформацію, що має значення для кримінального провадження, вказує, як потрапив до матеріалів справи, та в ньому дотримані необхідні реквізити. Якщо документ викликає сумніви щодо достовірності, учасники судового процесу можуть просити суд вилучити його як доказ або

призначити експертизу. Не всі документи можуть бути визнані доказами, і навіть якщо їх використовує сторона обвинувачення, суд може не визнати їх належними чи допустимими. Документ має бути достовірним, тобто правильно відобразити обставини, та достатнім, тобто підтверджувати всі обставини правопорушення. Закон також вимагає, щоб сторони надавали суду оригінали документів або їх електронні відображення, надаючи право подавати витяги або узагальнення, якщо повний документ незручний для дослідження. Дублікат документа або копії з інформаційних систем, виготовлені слідчим чи прокурором, визнаються оригіналом [3, с. 114].

Згідно із ч. 5 ст. 99 КПК України, для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо: 1) оригінал документа втрачений або знищений (окрім випадків, коли це сталося з вини потерпілого чи сторони, яка його надала); 2) оригінал неможливо отримати через доступні правові процедури; 3) оригінал перебуває у володінні однієї зі сторін і не надається на запит іншої сторони. Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України, до документів як джерел доказів можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, зокрема електронні; 2) матеріали, отримані внаслідок заходів, передбачених міжнародними договорами, що ратифіковані Верховною Радою України; 3) протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких зафіксовано ці дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок. За способом фіксації документи можуть бути письмові, графічні, фотодокументи, кінодокументи, відео- та звукозаписи [4, с. 184–190].

У кримінальному провадженні основними джерелами доказів є документи, переважно в письмовій формі. Це найбільш поширений спосіб фіксації інформації, яку подають та сприймають як службові особи, так й інші учасники процесу, без потреби в технічних засобах. Однак документи можуть містити не тільки письмові дані, а й інформацію в інших формах. Так, у правозастосуванні набули широкого поширення електронні документи, зокрема у випадках злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій, систем і мереж. У сучасному кримінальному процесі окремі норми, що регулюють використання електронних джерел доказів, уже закріплені на законодавчому рівні. Однак попри це рівень правового регулювання та наукове опрацювання питань, пов'язаних із виявленням, фіксацією, перевіркою та оцінкою електронних доказів, ще не відповідають вимогам практики [3, с. 115].

Ми поділяємо думку А. В. Коваленка [5, с. 240], однак вважаємо, що потребує перегляду положення, закріплене в частині 1 статті 99 КПК України щодо належності електронного документа до конкретного матеріального носія інформації. Згідно з таким підходом, документом у процесуальному значенні вважається не окремий електронний файл, що містить відомості, важливі для кримінального провадження, а фізичний носій, на якому зберігається цей файл. Ба більше, сучасні носії електронної інформації можуть містити численні файли різних форматів і розмірів, і тільки частина з них може бути релевантною для конкретного кримінального провадження. Це положення також спричиняє певні труднощі на практиці, коли необхідно вилучити інформацію з віддалених носіїв, доступ до яких вимагає спеціальних технічних знань та відповідного обладнання, що є значним недоліком у розробці методик розслідування. Зазначені питання

є лише частковими прикладами проблем, з якими стикаються правоохоронці під час роботи з електронними документами та інформацією в кримінальному провадженні, і ми підтримуємо цю думку. Однак уважаємо важливим додати, що в умовах науково-технічного прогресу з'являтимуться не лише нові джерела електронної доказової інформації, а й нові категорії доказів, які потребуватимуть дослідження, класифікації, систематизації, а також законодавчого закріплення і впровадження в правозастосовну практику.

Доказування в кримінальному провадженні, відповідно до частини 2 статті 91 КПК України, передбачає процес збирання, належної фіксації, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, які мають значення для конкретного провадження. Згідно зі статтею 93 КПК України, збирання документів як джерел доказів відбувається через такі способи: проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) заходів; витребування та отримання документів, відомостей, висновків експертів, актів перевірок від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових осіб та фізичних осіб; подання документів учасниками провадження або іншими фізичними та юридичними особами за власною ініціативою; одержання інформації через міжнародне співробітництво в разі необхідності виконання дій на території іншої держави під час кримінального провадження; а також проведення інших процесуальних заходів, передбачених КПК України [3, с. 116].

Витребування та отримання доказів від органів влади, підприємств, установ, організацій та осіб є двома самостійними способами збирання доказів, що відрізняються за ініціативою та наполегливістю суб'єктів. Витребування здійснюється за ініціативою слідчого, дізнавача, прокурора або суду, а отримання можливе за ініціативою інших суб'єктів через добровільне надання матеріалів. Прийняття матеріалів як доказів є правом слідчого, дізнавача, прокурора та суду. Науковці мають різні погляди на тлумачення поняття «витребування». В. В. Вапнярчук вважає, що цей термін «узагальнює різні форми вимагання й відображає сутність способу збирання доказів, оскільки інформація збирається саме через витребування, а не вимогу щодо вчинення певних дій» [6, с. 104–107].

Процесуальний механізм оформлення витребування та отримання від органів влади, підприємств, установ, організацій і фізичних осіб речей, документів, відомостей та інших матеріалів є важливим для кримінального провадження та визнання їх належними доказами. Згідно зі ст. 103–105 та 108 КПК України, фіксація отримання таких матеріалів здійснюється у вигляді протоколу на стадії досудового розслідування та журналу судового засідання на етапі судового розгляду. Всі рішення органів досудового розслідування виносять у формі постанови (ст. 110 КПК України). Органи влади та інші суб'єкти зобов'язані виконувати законні вимоги слідчого або дізнавача. Ураховуючи ці вимоги, витребування повинно оформлятися постановою, яка є обов'язковою для виконання відповідними особами. Так, пропонуємо визначення «витребування» як письмовий запит учасників кримінального провадження та суду на надання матеріалів, що мають значення для справи [3, с. 117].

В. С. Сезонов та А. В. Піддубна відзначають, що дослідження правових й організаційних основ збирання, перевірки й оцінки документів як джерел доказів у кримінальному провадженні показує, що документ

як процесуальне джерело доказів – це матеріальний об'єкт, створений для зберігання інформації, зафіксованої письмовими знаками, звуками чи зображеннями, що може бути використана для встановлення фактів або обставин у кримінальній справі. Він має відповідати вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності [3, с. 117]. Повністю погоджуємося з думкою В. С. Сезонова та А. В. Піддубної. Дійсно, документ у кримінальному провадженні є важливим процесуальним джерелом доказів, оскільки він фіксує інформацію, що може бути використана для підтвердження фактів чи обставин справи. Ключовими є такі вимоги до документа, як належність, допустимість, достовірність та достатність, оскільки саме ці критерії визначають його цінність як доказу в процесі розслідування та судового розгляду.

Електронним документом у процесуальному контексті пропонується вважати не тільки окремих електронний файл, а й фізичного носія, на якому цей файл зберігається. Для покращення процесу витребування документів слідчими, дізнавачами та прокурорами від органів влади, підприємств, установ та осіб пропонується внести зміни до кримінального процесуального законодавства. Зокрема, до частини 2 статті 93 КПК України рекомендується додати таку редакцію: «Сторона обвинувачення здійснює витребування документів шляхом надсилання постанови, що відповідає вимогам статті 110 КПК України. Після отримання постанови органи та особи зобов'язані протягом п'яти робочих днів надати запитовані документи, за винятком інформації з обмеженим доступом. Термін виконання може бути продовжено до десяти робочих днів за умови надання обґрунтованого письмового повідомлення. У процесі отримання доказів складають відповідний протокол. Невиконання постанови є підставою для подання клопотання про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження» [3, с. 117].

Можемо стверджувати, що розв'язання проблем збирання та використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні є надзвичайно важливим аспектом сучасного кримінального процесу. Це питання набуває ще більшої актуальності в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, змін у законодавстві, а також у світлі постійних викликів у боротьбі з криміналітетом, зокрема транснаціональними злочинами, кіберзлочинністю, тероризмом тощо.

Висновки. Отже, проблемні питання збирання й використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні визначаються низкою факторів, включно з технічними, правовими та етичними відтінками. З одного боку, необхідно враховувати широкий спектр різноманітних документів та їх форматів, щоб забезпечити повноту й об'єктивність розслідування. З іншого боку, важливо дотримуватися принципів легітимності, конфіденційності та правової валідності при збиранні й використанні документів, щоб уникнути порушення прав осіб та забезпечити справедливий судовий процес.

В умовах сучасності розв'язання проблем збирання та використання документів як джерел доказів у кримінальному процесі є надзвичайно важливим завданням для забезпечення ефективності правосуддя. Враховуючи розвиток цифрових технологій та складність сучасних кримінальних справ, необхідно постійно вдосконалювати процедури збору, зберігання та оцінки документів, а також забезпечити належне регулювання цих процесів на рівні законодавства та практики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 01.01.2024 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 05.02.2024 р.)
2. Крушеницький А. В., Удод А. М. Документи – джерела доказів як об’єкти витребування та отримання у кримінальному провадженні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*, 2024. (2). С. 8–15.
3. Сезонов В. С., Піддубна А. В. Проблемні питання збирання і використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*, 2021. Том 32 (71), № 1. С. 111–119.
4. Слободзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190.
5. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 237–245.
6. Вапнярчук В. В. Щодо витребування та отримання як способів збирання доказів. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права: Міжнародна науково-практична конференція*. Київ, 2015. 124 с.

References

1. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy vid 01.01.2024 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated January 1, 2024 No. 4651-VI]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernena: 05.02.2024) [in Ukrainian].
2. Krushenyts'kyi, A. V., & Udod, A. M. (2024). Dokumenty – dzherela dokaziv yak ob'ekty vytrebuvannya ta otrymannya u kryminal'nomu provadzhenni [Documents are sources of evidence as objects of demand and receipt in criminal proceedings]. *Ukrayinska polityeystyka: teoriya, zakonodavstvo, praktyka*, (2), 8–15 [in Ukrainian].
3. Sezonov, V. S., & Pidubna, A. V. (2021). Problemni pytannya zbyrannya i vykorystannya dokumentiv yak dzherel dokaziv u kryminal'nomu provadzhenni [Problematic issues of collecting and using documents as sources of evidence in criminal proceedings]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: yurydychni nauky*, 32(71), 111–119 [in Ukrainian].
4. Slobodzian, A. (2014). Dokument yak dzherelo dokaziv u kryminal'nomu provadzhenni [The document as a source of evidence in criminal proceedings]. *Naukovyy chasopys Natsional'noyi akademii prokuratury Ukrainy*, 1, 184–190 [in Ukrainian].
5. Kovalenko, A. V. (2018). Elektronni dokazy v kryminal'nomu provadzhenni: suchasny stan ta perspektyvy vykorystannya [Electronic evidence in criminal proceedings: current state and prospects of use]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*, 4(84), 237–245 [in Ukrainian].
6. Vapnyarchuk, V. V. (2015). Shchodo vytrebuvannya ta otrymannya yak sposobiv zbyrannya dokaziv [Regarding demanding and receiving as methods of collecting evidence]. *U Aktual'ni pytannya teoryi ta praktyky zastosuvannya suchasного vitchyznyanogo ta mizhnarodного prava: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya* (s. 124). Kyiv [in Ukrainian].

Amelina Anna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Justice
and Analytical Activity
(State Tax University, Irpin)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7148-3586>

Bubnova Anastasia,

obtaining higher education
(State Tax University, Irpin)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7148-3586>

PROBLEMATIC ISSUES OF COLLECTING AND USING DOCUMENTS AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

During the study, problematic issues related to the collection and use of documents as sources of evidence in criminal proceedings were outlined. It was determined that in modern criminal proceedings, documents occupy an important place among sources of evidence. Their use allows for the establishment of facts that are significant for resolving the case, as well as contributing to the disclosure of circumstances surrounding the offense. However, the process of collecting, verifying, and using documents in criminal proceedings is accompanied by a number of complex issues related to their authenticity, admissibility, legality of acquisition, and proper evaluation in court. Criteria were outlined to distinguish between the concepts of “documents as sources of evidence” and “documents as physical evidence”. It was emphasized that in criminal proceedings, the most common documents used as sources of evidence are in written form. The study highlighted that electronic documents are widely used in law enforcement activities, particularly in cases involving crimes committed using computers, systems, and networks, among other things. It was established that a document, as one of the procedural sources of evidence, is a material object specially created to preserve information, containing data recorded through written signs, sounds, images, etc., which can be used as evidence of facts or circumstances established during the

criminal proceedings and significant for the case. It must meet the requirements of relevance, admissibility, authenticity, and sufficiency. In conclusion, it was noted that the problematic issues of collecting and using documents as sources of evidence in criminal proceedings are determined by several factors, including technical, legal, and ethical nuances. On the one hand, it is necessary to consider a wide range of various documents and their formats to ensure the completeness and objectivity of the investigation. On the other hand, it is important to adhere to the principles of legitimacy, confidentiality, and legal validity when collecting and using documents, in order to avoid violations of individuals' rights and ensure a fair judicial process.

Key words: *evidence, document, issues, criminal proceedings.*

Надіслано до редколегії 16.12.2024